
Modul: Xalqaro ommaviy huquq

Analistik ish mavzusi:

Davlatlarning xalqaro huquqiy
javobgarligi

“Xaqlaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti” 2-kurs
talabasi: Elmurodov Muhammad Muxtor o’g’li

Davlatlarning xalqaro huquqiy javobgarligi

KIRISH

Xalqaro huquq paydo bo'libdiki, unda qatnashayotgan har bir subyekt ya'ni asosan davlatlar o'ziga huquq va majburiyatlarni oladi. Va o'z-o'zidan bu huquqlari va majburiyatlarni buzganlik (xalqaro huquq normalariga rioya qilmaslik) uchun ma'lum bir darajada xalqaro huquqiy javobgarlik keltirib chiqaradi. Shu o'rinda muhim bir savol tug'iladi ya'ni, 'xalqaro javobgarlik' va "davlatlarning majburiyati tushunchasi" bularni bitta deb qarasa bo'ladimi?! Yo'q albatta.(bundan buyon davlatlar majburiyati va xalqaro javobgarlik tushunchalari, matnda xalqaro huquqiy javobgarlik deyiladi.) Xalqaro huquqiy javobgarlik tushunchasi bu yangi mavzu hisoblanadi. Va bu davlatlarning majburiyatlari nazariyasi asosida vujudga kelgan. Davlatlarning majburiyatlari va xalqaro huquq javobgarligining o'rtasidagi farqlar davlatning konseptualligida hisoblanadi. Garchi davlat ¹,fors-major xolatida yoki tasodifiy hodisa oqibatida², zarurat³, noqonuniy harakatning yo'qligi yetkazilgan zarani qoplash masalasini oldindan hal qilmaslik⁴ holatida qilingan harakatlari huquqqa zid bo'lmasligi

¹ Draft Articles on State Responsibility, art. 29, in Thirty-Second ILC Session Report, supra note 1, at 30, 33 [hereinafter Draft Articles]

² [d. art. 31.

³ [d. art. 33.

⁴ [d. art. 35.

mumkin. Uning harakatida noqonuniy harakatlar paydo bo'lsa xalqaro huquqi javobgarlik masalasini o'z zimmasiga oladi yoki qilimishi tufayli kompensatsiya to'laydi⁵. Bundan shuni angalsh mumkinki, agarda davlatlar majburiyatlarni buzmagani taqdirda xalqaro huquqiy javobgarlik choralari ishlamaydi. Bevosita davlatlarning majburiyatlari va xalqaro javobgarlik o'rtasida balans mavjudligi tufayli davlatlar bir-biridan tiyilib turadi. (urush, bosqinchili shu ma'noda)

Xalqaro shartnomaviy yoki odat huquq normalarini buzilishi oqibatida ma'lum bir yuridik oqibatlarga sabab bo'ladi shu bilan birga quyidagi holatlar javobgarlikni keltirib chiqaruvchi asosiy huquqbuzrlilar hisoblanadi. Bular: genotsid, agressiy, irqiy kamsitish, mustamlaka mamlakatlar va xalqlarga mustaqillik berishdan bosh tortish, urush qonun qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik, huquqbuzar davlatning xalqaro huquqning boshqa subyektlariga , alohida holatlarda ularning yuridik va jismoniy shaxslariga yetkazilgan zararni qoplash javobgarligi, BMT nizomining 42 -moddasi bo'yicha boshqalarni ham kirirtish mumkin.

Davlatning huquqiy javobgarligi fundamental prinsiplardan biri hisoblanadi va xalqaro huquq tizimining tabiatidan va davlat suveriniteti va davlatlarning teng huquqliligi doktrinasidan kelib chiqadi. Bu shuni anglatadiki, bir davlatning boshqa davlatga qarshi huquqqa zid harakatli bu ikkala davlatga ham xalqaro javobgarlik yuklaydi. Xalqaro huquq normalarining buzilishi kompensatsiya berishni talab qiladi.⁶

⁵ [d.

⁶

ASOSIY QISM

Xalqaro huquqiy javobgarlik deganda, xalqaro huquq normalarining va o'z xalqaro majburiyatlarini buzgan xalqaro huquq subyekti uchun kelib chiqadigan yuridik oqibatdir.⁷ Bunda o'z –o'zidan shuni ko'rish mumkinki, Har qanday xalqaro huquq subyektining xalqaro huquq va majburiyatlarni buzishi va yuridik oqibatlar keltirishi (boshqa huquq subyektlari yoki alohida yuridik va jismoniy) nazarda tutilgan. Shu o'rinda bir savol tug'ilishi mumkin, xalqaro huquq subyektlarining xalqaro huquqqa zid harakatlari tufayli yuzaga kelgan huquqbuzarlikda o'z qonunchilik tizimi orqali xal etishi qanchalik tog'ri. Xalqaro ommaviy huquqning zabardast vakillaridan biri Saidov quyidagicha ta'kidlaydi, "Davlatlar xalqaro huquq normalarini buzilishiga va zarar yetkazishga olib kelgan o'z harakatlarini oqlash uchun hech qanday milliy qonun va qoidalarga murojaat eta olmaydilar. Shunday xalqaro huquq normalari bo'lishi mumkin. Bu bir mamlakatning ichki huquq tizimiga taaluqli bo'lishi, lekin, xalqaro huquq normalari milliy huquq tizimlaridan ham andoza olishi mumkinligini unutmaslik lozim. Yuqorida ta'kidlangandek, xalqaro javobgarlik bo'lish uchun ,avvalo, xalqaro huquqbuzarlik bo'lish kerak.

Xalqaro huquqbuzarlik – xalqaro huquq subyekting harakati yoki harakatsizligi bo'lib, uning natijasida subyekt xalqaro huquq normalarini va o'zining huquq majburiyatlarini buzadi, xalqaro huquqning boshqa subyektlarini yoki butun xalqaro hamjamiyatga moddiy yoki nomoddiy xarakterga ega ziyon keltiradi.⁸ Xalqaro jaobgarlik kelib chiqaradigan asosiy

Print publication year: 2008

⁷ A.X. Saidov " Xalqaro ommaviy huquq darslik" T.: TDYU, 212-213 betlar, 2023 y

⁸ A.X. Saidov "xalqaro ommaviy huquq darslik" T.: TDYU, 217- bet, 2023 y

huquqbuzarliklar davlatlar va boshqa subyektlarning xalqaro huquqqa zida harakati yoki harakatsizligi orqali sodir etiladi. Xalqaro huquqbuzarlik ommaviy huquqda 3 turga ajratiladi:

- 1) Xalqaro jinoyatlar
- 2) Xalqaro xarakterga ega bo'lgan jinoyatlar
- 3) Boshqa xalqaro huquqbuzarlik (deliktlar).

Xalqaro jinoyatlar bu - xavfli xalqaro huquqbuzarlik bo'lib davlatlar va millatlarning muhim hayotiy manfaatlariga , hayotiy asoslariga putur yetkazadi, xalqaro huquqning muhim prinsiplari va normalarini qo'pol ravishda buzadi, xalqaro tinchlik va xavfsizlikka tahdid soladi va zarar yetkazadi. Xalqaro jinoyatlar asosan xalqaro huquq normalarini va prinsiplarini buzish orqali yuzga keladi. Xalqaro huquqning muhim prinsiplariga to'xtalib o'tsak maqsadga muvofiq bo'lar edi. BMT nizoming 2 -moddasi va xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi 1975- yildagi deklaratsiyada ham xalqaro huquqning prinsiplari sanab o'tilgan.

- 1) Xalqaro huquqda ishtirok etayotgan barcha subyektlarning suveren tengligi.
- 2) Xalqaro huquq subyektlarining o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni vijdonan bajarishi
- 3) Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish
- 4) Kuch ishlatish yoki kuch bilan tahdid qilish
- 5) Tashqi sohada davlatlar hamkorligining majburiyligi
- 6) Boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik
- 7) Xalqlarning o'z o'zini anglashi va teng huquqliligi prinsipi.

Yuqorida sanab o'tilgan prinsiplarning buzilishi xalqaro jinoyat deb topiladi va xalqaro huquq subyektlariga majburiyatlar yuklatiladi.

Xalqaro xarakterga ega bo'lgan jinoyat – bir nechta yoki barcha davlatlarning manfaatlariga tajovuz qiladigan , umumiy Xalqaro xavf-xatar keltirib chiqaradigan qilmishdir. Bu jinoyatlar sirasiga: qulchilik va qullar bilan savdo qilish, giyohvandlik moddalari va psixotrop vositalarini noqonuniy ishlab chiqarish va tarqatish, havo kemalarini noqonuniy egallab olish, xalqaro terrorizm va boshqa shu kabilar. Giyohvandlik va psixotrop moddalarininoqonuniy ishlab chiqarish agar shu mamlakatninig huquq qonunchilik tizimi bilan tartibga solinmagan garchi tartibga solingan bo'lsada, ijrosini tayinlay olmayotgan va bu noqonuniy harakatlar tufayli boshqa davlatlga ham giyohvandlik va psixotrop moddalari realizatsiya qilishini to'xtatmasa, xalqaro huquq normalarining ustunligi ishga tushadi va mamlakatning ichki ishlariga aralashishni istisno qiluvchi holati sifatida bunday jioyatlarga barham beradi.

Boshqa xalqaro huquqbuzarliklar (xalqarodeliktlar) – alohida davlatga yoki xalqaro huquq subeyktlarining cheklangan doirasiga zarar yetkazuvchi huquqqa zid harakatlardir. Bu huquqbuzarliklar davlatlarning ma'lum bir sohadagi vazifalarini lozim darajada bajarmasligi orqali sodir bo'ladi. Misol uchun , diplomatic aloqalarni ya'ni boshqa davlat vakillarini huquqlarini buzilishi yoki lozim darajada o'z majburiyatlarini bajarmasligi shu kabilar.

Xalqaro huquqda, davlatlarning javobgarligi ikki turga bo'linadi: siyosiy va moddiy.

Siyosiy javobgarlik uchun huquqbuzar davlatga nisbatan majburlov choralari qo'llanadi va moddiy javobgarlik bilan uyg'unlashib ketadi. Siyosiy javobgarlikning eng keng tarqalgan shakli **sankisiyadir**.

Sanksiyalar - huquqbuzar davlatga nisbatan qo'llanadigan choralardir. Sanksiyalar alohida davlatga, mintaqaga va ma'lum bir shaxslar va shaxslar guruhiga nisbatan ham qo'llaniladi. Misol uchun, xalqaro tinchlik va xavfsizlikka tahdid solganlik uchun sanksiyalar va ularni qo'llash tartibi BMT nizomining 39-, 41- va 42-moddalarida nazarda tutilgan.⁹ Sanksiyalar faqatgina og'ir xalqaro jinoyatlar sodir etganda qo'llanilishi mumkin.

Moddiy javobgarlik davlat tomonidan moddiy zarar yetkazishga olib keluvchi xalqaro majburiyatning buzilishi bilan vujudga keladi. Va 3 shaklda ifodalanadi:

A) Reparatsiya

B) Restitutsiya

C) Substitutsiya

Reparatsiya - moddiy zararni pul ifodasida, tovar va xizmat ko'rinishida qoplashdir. Reparatsiyalarning hajmi va turi odatda

⁹ BMT nizomi 39-moddasi: - Xalqaro xavfsizlik kengashi tinchlikka xavf soluvchi, tinchlikning buzilishi yoki agression harakatlarni aniqlashi va ushbu nizomning 41 va 42-moddalarida nazarda tutgan xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash vazifalarini amalga oshiradi.

BMT nizomi 41-moddasi: - xalqaro xavfsizlik kengashi qaror qilishi mumkin, qanday chora-tadbirlar talab qilmaydi qurolli kuchlardan foydalanishni aksincha bo'lsa, ushbu nizomning 43-moddasiga asosan to'liq xolda qurolli kuchlardan foydalanishini ta'minlaydi. Ya'ni BMT ning barcha a'zolari Xavfsizlik kengashi qarorlarida vakillik qilish orqali ishtirok etishi qaysiki ushbu a'zoning qurolli kuchlariga daxldor bo'lgan taqdirda.

BMT nizomi 42-moddasi:- xavfsizlik kengashi ushbu nizomning 41-moddasida ko'zda tutilgan harakatlar yetarli deb hisoblamasa yoki yetarli emasligi isbotlangan taqdirda, misol uchun quyidagi harakatlarni olsak, daryo orqali yoki quruqlik kuchlari xalqaro xavfsizlik va tinchlikni saqlashi shart. BMT a'zolarining buzib tashlash cheklab qo'yish va boshqa harakatlar havo, dengiz yoki ququqlik kuchlarni o'z ichiga olishi mumkin.

xalqaro shartnomalar asosida belgilanadi. Misol uchun, 1945-yilgi Yalta konfrensiyasining qaroriga ko'ra, Germaniyadan olinadigan reparatsiya 20mlrd dollarni tashkil etgan.

Restitutsiya - urishayotgan davlat tomonidan xalqaro huquqqa zid ravishda tortib olingan va ratsib hududidan olib chiqib ketilgan mulkni o'z aslida qaytarish. Masalan, ittifoqdosh davlatlar va italiya o'trasidagi 1947-yil 10-fevraldagi Sulh bitimining 75- moddasiga ko'ra Italiya mumkin qadar qisqa muddatda BMT ning har qanday hududidan olib ketilgan mulkni qaytarish majburiyatini o'z bo'yniga olgan.

Substitutsiya bu restitutsiyaning bir ko'rinishidir. U xalqaro huquqqa zid ravishda yo'q qilingan yoki zarar yetkazilgan mulk, bino, transport vositasi, sana'at asoslari, xususiy mulk va shu kabilarni o'rnini qoplash yoki almashtirishdan iboratdir. Xalqaro javobgarlik turlariga xalqaro tashkilotga a'zolidan kelib chiqadigan huquq va imtiyozlarni to'xtatib qo'yish (ovoz berish, asosiy organlarda vakilga ega bo'lish, yordam va xizmatdan foydalanish huquqlaridan mahrum qilish) va so'nggi chor sifatida – tashkilotga a'zolikdan chiqarish kabilar kiradi.

Xalqaro deliktlar (diplomatik odobni buzish yoki norasmi akt kabilar) uchun davlatga nisbatan retorsiya, repressaliya, satisfaksiya qo'llanilishi mumkin. Yuqorida ta'kidlagan javobgarlik choralari barchasi siyosiy javobgarlik choralari hisoblanadi.

Retorsiya bir davlat tomonidan boshqa bir davlatga nisbatan uning manfaatlariga ziyon yetkazgani uchun xalqaro huquqqa mos majburlov choralarini qo'llashga aytiladi.¹⁰ Bunga misol qilib bir davlatning boshqa bir davlatga nisbatan nodo'stona

¹⁰ A.X. Saidov "xalqaro huquq daslik" T.:TDYU 221 bet, 2023 y.

munosabatlar : mamlakatga kirishni taqiqlash yoki delegatlar tashrifini bekor qilish kiradi.

Repressaliya - bir davlatning ikkinchi davlatga nisbatan qo'llashga haqli majburlov harakatlaridir. Repressaliya bir davlat tomonidan ikkinchi davlatning huquqqa zid harakatlariga qarshi buzilgan huquqlarini tiklash maqsadida qo'llaniladi. Repressaliyalar iqtisodiy munosabatlar, temir yo'l ,dengiz,havo,pochta,tovar va xomashyoni huquqbuzar davlat hududidan olib chiqishga embargo qo'yish shakllarida ifodalanishi mumkin. Embargo **Embargo** (ispancha. — xatga olish, man etish) — davlat tomonidan muayyan tovarlar, xizmatlar, valyuta yoki boshqa boyliklarni mamlakatga keltirish yoki boshqa mamlakatlarga olib ketish, chetga chiqarishni taqiqlab qo'yish; ayrim mamlakatlar yoxud mamlakatlar guruhi bilan savdo munosabatlarini to'la taqiqlash; iqtisodiy yoki siyosiy, moliyaviy, ilmiytexlik tazyiq vositasi bo'lib, hukumat tomonidan joriy etiladi. BMT qaroriga ko'ra, BMT Ustavini buzganligi yoki boshqa nojo'ya ishlari uchun jazo chorasi tarzida muayyan mamlakatlarning boshqa mamlakatlar bilan savdo aloqalarini to'sib qo'yshi hisoblanadi.¹¹

Satisfikatsiya bu huquqbuzar davlat tomonidan boshqa davlatning sha'ni g'ururiga nisbatan qilingan harakatlar uchun, kechirim so'rashi yoki ishontirish, jabrlanuvchi davlatning bayrog'iga nisbatan izzat-hurmat qilishi va madhiyasini ham aytib berishda ifodalanishi mumkin.

Restoratsiya huquqbuzar davlat tomonidan biron-bir moddiy obyektining avvalgi holatining tiklanishi nazarda tutadi. Masalan , uning aybi bilan ifloslangan suvni avvalgi sifatini

¹¹ [*O'zbekiston milliy ensiklopediyasi*](#)

tiklash kabi. 1972- yilda qabul qilingan xalqaro huquqiy javobgarlik to'grisidagi konvensiyaning 1-moddasida davlatlarning qanday harakatlari huququqiy javobgarlik keltirib chiqarishi aytilgan. Ya'ni bizning yuqorida keltirgan javobgarlik turlarini nazarda tutadi. Hozirgi zamonda, davlatlar faqatgina, yerdan qilingan xalqaro huquqqa zid harakatlari uchungina emas, xattoki fazodan qilgan xalqaro huquqqa zid harakatlari uchun ham javobgarlikka tortiladi.¹² Ushbu konvensiyaning 8-moddasida, agarda davlatlar boshqa davlatlarning xalqaro huquqqa zid harakatlari tufayli zarar ko'rsa, bu tabiiy yoki yurisdiksion fuqorolarining zararlari, javobgar davlatdan kompensatsiya undirishni talab qilishga haqli.

Xalqaro huquqiy javobgarlik to'g'risidagi konvensiyaning 13-moddasida bevosita reparatsiya va restoratsiya haqida so'z borgan. Ya'ni javobgar davlat ushbu konvensiyaga va xalqaro huquq prinsiplariga muvofiq muvofiq, adolatli, teglik asosida kompensatsiya majburiyatini yuklaydi. agarda bu majburiyat bajarilmagan taqdirda zararni ta'minlash uchun reparatsiy shuningdek, restoratsiya usullari orqali alohida shaxslarni, davlatni yoki xalqaro tashkilotlarni zimmasiga yuklashga haqli.

Amerika Qo'shma Shtatlarining Tehrondagi diplomatik va konsullik va vakillari bo'yicha xalqaro sud qarori. 1980-yil 24-may

1979-yilning yanvar oyida Eron shohi Pahlaviy Misrga qochib ketgandan keyin o'sha paytda parijsda istiqomat qilayotgan diniy harakat yo'lboshchisi Oyatulloh Humayniy o'sha yilning fevral oyida Eronga qaytadi va shu yilning o'zida 14-fevral kuni AQSH elchixonasiga bir guruh qurollangan harbiy guruhlar

¹² Xalqaro huquqiy javobgarlik to'g'risidagi konvensiya 2-moddasi.

hujum uyushtiradi. Hujum uyushtirilgan paytda AQSH elchixonasi bilan qo'shib hisoblaganda 70 nafar elchixona xodimlari xibsga olinadi. Huquqiy masalaning ham asosiy o'zagi shu hisoblanadi. Keyinchalik Eron hukumati AQSH elchixonasini yetarli darada saqlab qolmaganini tan oladi va uzr so'rab , yetkazilgan zararni qoplanishini bildiradi. Ammo, bu vaqtda Tabriz va Sherozda ham AQSH elchixonalari hujumga uchraydi. Keyin Eron shohi tahddan ag'dariladi va AQShga kirishiga ruxsat beriladi. Va bu yanada eronliklarni AQSh ga nisbatan qarshi kayfiyat kuchayib ketadi.

BMT yuz bergan hodisani Xavfsizlik kengashi majlisida ko'rib chiqdi va qatnashchilarning ko'pchiligi AQSh konsullarini qo'yib yuborilishini tarafdorlari bo'lgan. Shunday qilib, Xavfsizlik kengashi 4-dekabrda o'zining 457-sonli rezolutsiyasini chiqardi.

Resolutsiyada xalqaro diplomatik aloqalar 1961 shuningdek konullik aloqalar bo'yicha vena kovensiya qoidalari buzilishi;

AQSH konsullarini qo'yib yuborishi va Eron hududidan chiqarib yuborishi;

AQSh va Eron hukumati BMT maqsadlari va prinsiplariga zid ortiqcha harakat qilmasligi ya'ni nizoni o'zaro hal qilmasligi;

Bosh kotib ushbu resolutsiya qoidalari qo'llanilishi va ushbu nizoni tugata oladigan aniq chora -tadbir ko'radigan offisiga jo'natishi. Mana shular ushbu resolutsiyaning asosiy qoidalari bo'lgan.

Shuningdek 31-dekabrda 461-rezolutsiyasini qabul qabul qildi. Ushbu resolutsiya 4-dekabrda qabul qilingan resolutsiyaning bajarilishini taminlash uchun qabul qilingan. va Eron agarda resolutsiyaga bo'ysunmagan taqdirda, keying

yilning 7-yanvarida BMT nizomining 39-moddasi hamda 41-moddasida belgilangan choralar ko'inishini ta'kidlagan. (4-iqtibosda 41va 39- moddalar berilgan). Biroq , Eron xavfsizlik kengashining chiqargan rezolutsiyalariga amal qilmasdadan, o'z faoliyatini davom ettirdi. 1980-yil 13-yanvarda Xavfsizlik kengashi Eronga qarshi iqtisodiy sanksiya qo'llay boshlaydi.

AQSh hukumati 1979-yilning29-noyabrida Eronga nisbatan Xalqaro sudga da'vo arizasi bilan murojaat qiladi. Eronning harakatlari noqonuniy ekanligini asoslash uchun quyidagi xalqaro huquqiy hujjatlarni keltiradi. Bular : Shartnomalar to'g'risidagi vena konvensiyasi, Konsullik aloqalari to'g'risidagi vena konvensiyasi, Diplomatik munosabatlar tog'risidagi konvensiya, 1955-yilgi Eron - AQSh shartnomasi va BMT nizomi. Eron davlati sud protsedurasida qatnashmadi. Shuningdek, xalqaro sudning mazkur nizoni hal qilish uchun yurisdiksiyasi mavjud emas degan asossiz vaj bilan xat yuborish orqali kifoyalangan. Xalqaro sudning 1979-yil 15-dekabrda e'lon qilgan buyrug'iga bo'ysunmadi. Shundan keyin, AQSh tomonidan 1980-yil Rondagi asrlarni qutqarish operatsiyalari o'tkaziladi. 1979-yil da Xavfsizlik kengashida taqdim etilgan hujjat o'z-o'zini himoya qilish haqida gap ketgan. (BMT nizomi 51-moddasi). Xalqaro sud nizoni hal etish uchun elchilar orasida ikki nafar oddiy fuqoralar ham borligini hisobga olgan holda, 1955-yildagi AQSh-Eron ikki tomonlama shartnomasiga binoan kelib chiqqan nizo yuzasidan o'z yurisdiksiyasini bildirib, quyidagicha qaror qilgan:

A) Eron AQSh bilan o'zaro aloqalarda ular o'rtasida tuzilgan shartnomada hamda uzoq yillar davom etib kelgan xalqaro odat huquqi an'analarida belgilangan majburiyatlarini buzdi va buzishda davom etib kelmoqda;

1955-yildagi ikki davlat o'rtasidagi shartnomaga muvofiq, 2-moddasining 4-qismida davlatlar konsullik va diplomatik huquqlari uzirli sabablarsiz xabardor qisilishni kechikishi va ularga to'liq xolda xavfsiz joy bilan ta'minlash kerakligini o'z zimmasiga oladi. Shuningdek, uning hududida istiqomat qilayotgan fuqorolarning (Eron hududida AQSh fuqorolari, AQSh hududida Eron fuqorolari) terroristik yoki boshqacha hujumlardan himoya qilish va ularning urf-odat va dinini hurmat qilishini ta'minlaydi.

- B) Bu majburiyatlarning buzilishi xalqaro huquqda belgilangan Eronning AQShga nisbatan bo'lgan davlat javobgarligi (state responsibility) ^ yuzaga keltiradi;
- C) Eron hukumati 1979-yilning 4-noyabridagi holat hamda undan keyin davom etib kelayotgan vaziyat bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish zarur;
- D) AQSh diplomatlari va tashqi aloqalar bo'yicha boshqa xodimlari Eronda ushlab turulmasligi kerak;
- E) Eron hukumati 1979-yilgi harakatlar uchun kompensatsiya to'lashi lozimligi;
- F) Agar davlatlar o'zaro kelishuvga erisha olmasalar Xalqaro sud tomonidan belgilangan qiymat va yetkazilgan zarar o'z kuchida qoladi.

Xalqaro sud ushbu qarorni 1980-yil 24-mayda chiqardi. Eron bu qarorni ham ijro qilmadi.

Xalqaro sud bu nizoni murakkabligi tufayli ikki bosqichda ko'rib chiqqan. Birinchisi, AQSh konsulliklariga hujum

uyushtirilganda Eronda nohukumat rejim bo'lgan va shu sababli, ayblar Eronni ayblash uchun yetarli emas edi. Biroq, 1961-yilgi xalqaro diplomatik aloqalar hamda 1963-yilgi konsullik munosabatlari bo'yicha vena konvensiyalariga shuningdek ikki davlat o'rtasidagi 1955-yilgi shartnomaning 2 -moddasi 4-bandiga xilof deb hisoblab majburiyat yulatililishini nazarda tutadi. 1961-yilgi xalqaro diplomatik aloqalar tog'risidagi vena konvensiyasining 29-moddasida " diplomatlar daxlsizdirlar. U hech qanday javobgarlikka yoki boshqacha tartibda hibsga olinishi mumkin emas. Shuningdek, **qabul qilayotgan davlat** ularning huquqlarini hurmat qilishi, hujumlardan saqlashi, ozodlikni cheklaydigan boshqa harakatlarni ham oldini olishni o'z bo'yniga oladi. Konsullik munosabatlari to'g'isidagi konvensiyaning 35-moddasida 5-bandi " konsullarning huquqqa zid harakatlari tufayli yoki boshqacha holatlarda qabul qiluvchi davlat o'zining ichki huquq tizimi orqali javobgarlikka tortishi mumkin emas. Ushbu konvensiyaning 7-bandida davlatlar agar konsullar yuqoridagi harakatlarni sodir etgan bo'lsa jo'natgan davlatga havo yoki dengiz yo'li orqali jo'natishni nazarda tutadi. Ushbu konvensiyaning 40-41-moddalarida davlatlar o'z hududidagi konsullarning huquqlarini hurmat qilishi va har qanday ularni ozodligiga, sog'lig'iga yoki boshqacha harakatlarni oldini olishi shart. Bunda shuni korishimiz mumkinki, davlatlar o'zining hududida istiqomat qilgan fuqorolarining harakatlari uchun ham javobgarlikka tortilishini anglatadi.

Ikkinchidan, Eron shohi Humayniy tomonidan xususiy guruhlariga qora tnli shaxslar hamda ayollarni qo'yib yuborishini buyurgani, shuningdek, AQShning Eron qo'ygan shartlarga bo'ysunmagunicha qolgan xodimlar qo'yib yubormasligi haqidagi

ma'lumotlarni aniqlagan . Ya'ni Xalqaro sud ikkinchi qismda shuni ta'kidlayaptiki, Eron hukumati ushbu xalqaro javobgarlikni bevosita amalga oshirganini.

1.Xalqaro noqonuniy harakatlar xalqaro javobgarlikni yuzaga keltirish omillari

BMT ning Xalqaro huquq komissiyasi "davlatlarning javobgarligi to'g'risida"gi qoidalar (konvensiya sifatida qabul qilinmagan) muhim manba sifatida xalqaro odat huquqi qoidalariga asoslangan holda kodifikatsiyalashtirilgan. Ushbu qoidalarning 2-moddasida

- a) Xalqaro huquq orqali himoya qilinadigan shaxslarni o'ldirish, o'g'irlash shuningdek boshqa shukabi harakatlar qilish;
- b) Jinoyat sodir etgan holda u shaxslarning ish joyiga , yashash manziliga yoki transportida harakatlar sodir etsa;
- c) Hujum orqali havf solishni sodir etsa;
- d) Hujum orqali jinoyat sodir etishga urinsa;
- e) Bu harakatlar sodir etgan shaxslar o'sha mamlakat hududida sodir etgan bo'lsa, ushbu qoidalar qo'llaniladi

1)Davlatlar xalqaro huquq tomonida qo'riqlanadigan (immunitetga ega bo'lgan) shaxslarni himoya qilishi shart.

2. Shahslarning harakatlariga bog'liq bo'lgan davlat harakatlari yoki harakatsizligi orqali javobgarlikning yuzaga kelishi.

Xalqaro sud 1979-yil 4-noyabrda yuz bergan harbiy guruhlarining harakatlarini individual harakat sifatida baholadi.

Bu harakatlarni to'xtatish yoki oldini olish b'ycha xalqaro huquqiy majburiyat Eronga tegishli deb topildi. (yuqoridagi xalqaro hujjatlardagi xalqaro huquqiy normalar).

3. Individual shaxslarning harakatlari va ularning davlatga tegishliligi

Mazkur ishda o'zgacha holat mavjudki, Humayniy bilan bog'liq. U hokimiyat tepasiga kelganda, asirlarni qo'yib yuborish va moddiy javobgarlikdan bo'yin tovlagan. Diplomatik munosabatlar tog'risidagi konvensiyaning 22-moddasi 2-bandida belgilangan davlat o'z hududidagi elchixona va konsulliklarini himoya qilish majburiyati buzilgani hamda shu konvensiyaning 22-moddasi 1- qismidagi belgilangan elchixona va konsullik idoralariga o'sha davlatning ruxsatisiz kirmaslik majburiyatini buzilganligini ko'rishimiz mumkin. Va ushbu holatda Eron individual shaxslarining harakatlari uchun ham javobgarlikka tortilgan.

4. Yakka shaxslar harakatlarining davlatga tegishliligi shartlari

Ushbu ishni tahlil qilgan holda, Xalqaro huquq komissiyasining Davlat javobgarligi to'g'risida ishlab chiqilgan qoidalarining 11-moddasida "davlat ma'lum bir harakatlarni o'zining harakatlari sifatida tan olsa yoki qabul qilsa" (acknowledge and adopt) aynan shu holatdagina davlatlar xalqaro huquqning subyekti bo'lgan o'sha davlatning harakatlari bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xalqaro ommaviy huquqda davlatlar o'rtasida yoki boshqa xalqaro huquq subyektlari o'rtasida yangi ijtimoiy munosabatlar yaratilmoqda. Bu shuni

anglatadiki, xalqaro huquq bevosita amaliy jihatdan shuningdek fan sifatida ham yildan -yilga rivojlanishda davom etmoqda.

Davlatlar xalqaro huquqning eng asosiy subyekti bo'lib o'laroq o'z zimmasiga olgan majburiyatlarni vijdonan bajarishi nafaqat o'z fuqarolari, balki, butun dunyoda istiqomat qilayotgan xalqlar, millatlar, illatlar ning manfaatlariga ulkan ta'sir qiladi. Hammaga a'yon hozirda, ba'zi bir mamlakatlar xalqaro huquq normalari va prinsiplarini qo'pol ravishda mensimasdan harakatlar qilmoqda va bu o'z o'rnida achinarli oqibatlarga ham sabab bo'lmoqda. Shu sababli, xalqaro huquqiy javobgarlik masalalari muhim rol o'ynaydi. Chunki, davlatlarga majburiyatlar yuklash u reparaatsiya yoki sanksiya va boshqa majburiyatlar- bu davlatning o'sha xalqaro huquqqa zid harakatlarini oldini olishga yagona qurol sifatida qarash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Ilmiy manbaalar:

1. Draft Articles on State Responsibility, art. 29, in Thirty-Second ILC Session Report, supra note 1, at 30, 33 [hereinafter Draft Articles]
2. A.X. Saidov “ Xalqaro ommaviy huquq darslik” T.: TDYU, 219-227 b, 2023.
- 3.

DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841637.015>[Opens in a new window]

Publisher: Cambridge University Press

Print publication year: 2008

4.J.Crawford,The international Law Commission's Articles on State Responsibility ,pp.121-123 (2002)

5. Xalqaro huquqiy javobgarlik to'g'risidagi konvensiya 2-moddasi.

Elektron saytlar:

1. <https://law.justia.com/cases/foreign/international/1980-icj-rep-3.html>

2. file:///C:/Users/STUDENT/Downloads/S_13697-FR.pdf

3.[https://digitallibrary.un.org/search?ln=en&as=0&p=subjectheading:\[COURT+ORDERS\]](https://digitallibrary.un.org/search?ln=en&as=0&p=subjectheading:[COURT+ORDERS])

4. [tate.gov/wp-content/uploads/2019/05/Treaty-of-Amity-Economic-Relations-and-Consular-Rights-between-the-United-States-of-America-and-Iran-Aug.-15-1955.pdf](https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/05/Treaty-of-Amity-Economic-Relations-and-Consular-Rights-between-the-United-States-of-America-and-Iran-Aug.-15-1955.pdf)